
Klemen PLOŠTAJNER
Fakulteta za družbene vede,
Univerza v Ljubljani

Raymon Williams

Dežela in mesto

Studia Humanitatis, Ljubljana 2019,
556 strani, 35,00 EUR
(ISBN 978-961-6798-91-4)

Delo *Dežela in mesto* je izšlo leta 1973 in je v veliki meri produkt svojega časa in prostora. Spoprijema se tako z dominantno angleško intelektualno tradicijo kot tudi z angleškimi ideološkimi konvencijami o statusu in pomenu tako mesta kot podeželja. Predvsem je utemeljeno v neskladju med idejami o angleškem podežlju in dejanskostjo le-tega, kar je Williams občutil izjemno osebno, saj je odraščal na valižanskem podežlju. Hkrati je vpeto, a ni neposredno povezano s takratnim vzponom intelektualnih protitokov v Angliji, ki so se zoperstavljali in kritično analizirali kulturne konvencije ter se zbirali okoli Centre for Contemporary Cultural Studies Univerze v Birminghamu. Delo ima na prvi pogled relativno jasno in preprosto izhodišče: je komentar in kritika poezije o podeželskem dvorcu, ki je v jedru angleškega literarnega kanona. Avtor se je hotel soočiti predvsem s tradicionalnimi analizami, ki trdijo, da angleška pastoralna poezija predstavlja odziv na razpad organske podeželske skupnosti, ki sta jo razgradila kapitalizem in prevlada mesta. Po Williamsu pa organska skupnost nikoli ni obstajala, kar odlično pokaže z metaforo tekočih

stopnic v uvodnih poglavjih dela, ob tem pa poudarja, da kapitalistični odnosi niso tuji angleškemu podežlju, temveč so njegov avtohtoni del.

To specifično izhodišče, ki predstavlja tudi precejšen del samega besedila, bi nas lahko napeljalo do sklepa, da *Dežela in mesto* – razen zelo ozkim krogom poznavalcev angleške literarne tradicije – slovenskemu prostoru ne ponuja veliko. Tudi Williams se zaveda specifičnosti dela, a poudarja njegov splošen pomen. Ta ne temelji le na posebnem in osrednjem položaju, ki ga Anglija zaseda v zgodovini razvoja kapitalizma, ampak tudi na univerzalni napetosti med deželo in mestom, ki ga je moč zaslediti v vseh kapitalističnih družbah. Specifično izhodišče evidentnega neskladja med zgodovinsko realnostjo podeželskih dvorcev in njihovim opisom v pastoralni poeziji ali kanonski literarni analizi se tako kaže kot primer splošnega neskladja med opisi organske podeželske skupnosti in krepostne narave na eni ter razredno razklano, z izkoriščanjem in ograjevanjem zaznamovano dejanskostjo na drugi strani. A da bi ponazoril to neskladje, ga razumel in analiziral, se je moral Williams soočiti z veliko bolj kompleksnim literarnim in zgodovinskim materialom: odnosom med mestom in podeželjem. Zato je prevod, ki je žal mestoma neroden in težko berljiv, izjemnega pomena za lokalne razmisleke o odnosu med mestom in podeželjem kot tudi za lokalne analize o razvoju kapitalizma.

Iz soočanja z angleškim literarnim kanonom, ki je mimogrede temelj

celotnega Williamsovega opusa, je nastalo izjemno delo, polno pomembnih uvidov, kompleksnih analiz in detajlnih ponazoritev. Delo, ki meša različne registre in vire ter prepleta zgodovino, literarno teorijo, politično ekonomijo, družbeno in ekonomsko geografijo ter avtobiografijo. Kljub kompleksnosti pa *Dežela in mesto* ohranja konsistentnost v načinu analize, ki jo je avtor nakazal že v članku *Baza in nadstavba v marksistični teoriji kulture* (Williams, 1997), ki je ravno tako izšel leta 1973. To je analiza, ki poskuša razumeti produkcijska sredstva kulture (npr. literarne konvencije, kot je pastoralna poezija) in pogoje obstoja teh produkcijskih sredstev. Za razumevanje pastoralne poezije je treba razumeti različna materialno proizvedena mesta gledanja na deželo in mesto, mesta gledanja, ki so razredno zaznamovana in posledično selektivna. Za Williamsa pa je ključno, da ti pogledi in selektivne tradicije, ki jih ohranjajo, niso napačni, četudi so občasno lažnivi in instrumentalizirani s strani vladajočih razredov, temveč so proizvod specifične perspektive in so artikulacija specifične, razredno zaznamovane strukture občutij. In ker je velik del zgodovine govoril samo en razred – in, kot poudari Williams pri analizi Jane Austin, ko se kaže samo en razred, se ne kaže noben razred – se zgodovina podeželskega dvorca kaže kot organska zgodovina stika z naravo.

Poleg soočanja z angleškim literarnim kanonom pa delo zaznamuje tudi poglobljena analiza odnosa med deželo in mestom, tako na ravni idej

kot materialnih razmerij. Predvsem so zanimivi hkratna trajnost tega nasprotja, lahko ga opazimo tako v antiki kot v današnjem globaliziranem kapitalizmu, in njegova zgodovinska ter geografska heterogenost. Ta dvojnost je razvidna tudi v strukturi knjige, ki se otvori s poglavjem *Dežela in mesto* ter zaključi s poglavjem *Dežele in mesta*. Vsaka doba je proizvedla svoje poglede na razmerje med deželo in mestom, a kljub temu se ohranja relativna stabilnost form, ki podeželje potiskajo v preteklost, v mestih pa iščejo zametke prihodnosti. Delitev ni enoznačna, saj tako mesto kot podeželje zaznamuje dvojnost negativnega in pozitivnega. Mesto je hkrati dojeto kot odtujeno, nevarno in umazano, a tudi civilizirano, izobraženo ter napredno. Na drugi strani pa je podeželje zaznamovano s krepostjo, naravnostjo, solidarnostjo in človeškim stikom, a hkrati tudi z zaostalostjo, neumnostjo, revščino in dolgočasjem. To dvojnost mesta in podeželja pa preči temeljna delitev med mestom in podeželjem, ki ju naj bi zaznamovali ločenost ter dominacija mesta nad podeželjem. A Williams odločno pokaže, da mesto in dežela nista dva ločena sistema, ampak se prepletata in soobstajata. To je morebiti najbolj vidno pri analizi zgradnja nad koruptivnostjo mesta, pri čemer pa je velik del te korupcije vpet v trgovanje z zemljiškimi posestvi, nazivi ali pa denarjem, pridobljenim iz kmetovanja. Tako mesta in dežele ni moč misliti ločeno, ampak kot soodvisen sistem, ki temelji na delitvi dela.

Poleg poglobljene analize reprezentacij mesta in podeželja v širokem

---

spektru literarnih del, delo zaznamuje tudi poglobljena zgodovinska analiza odnosa med mestom in podeželjem. Prek te analize pokaže, da pri razvoju angleškega kapitalizma nimamo opravka z vdorom mesta na podeželje, ampak z reorganizacijo kmetovanja, ki ga zaznamujejo ograjevanje, sistem zakupništva, koncentracija lastnine in krepitev tržnih odnosov. S tem Williams zavrne klasični komercialni model razvoja kapitalizma, ki temelji na ideji postopnega širjenja tržne menjave iz mest na podeželje, temveč pokaže, da so kapitalistični odnosi vznikali na preseku med mestom in podeželjem. Hkrati delo ponuja poglobljene opise lastniške reorganizacije podeželja, nasilja ograjevanja in izгона avtonomnih načinov preživetja, s tem pa tudi postopnega oblikovanja dvakrat svobodnega delavskega razreda. Poleg poglobljenih opisov podeželja pa lahko v delu preberemo tudi pomembno, čeprav veliko šibkejšo in manj podrobno analizo angleške urbanizacije. Osrednjega pomena je opis razlike med Londonom, ki je mesto raznolikih dejavnosti, in drugih industrijskih mest, utemeljenih na tovarniški dejavnosti, ki so začela vznikati v 19. stoletju. Tudi tu in znova urbanizacije ne analizira ločeno od razvoja podeželja, kakor tudi idej o mestu ne moremo razumeti ločeno od idej o podeželju. Industrijske urbanizacije ne moremo ločiti od ruralizacije podeželja, ideje o umazanem mestu ne od ideje naravnega ter krepitve vasi.

Poleg analize zgodovine in literature pa delo Dežela in mesto ponuja

tudi dve veliko bolj subtilni temi, ki pa ju je moč uvideti le, če delo umeštimo v celoten Williamsov opus. Prva je povezana z vprašanjem angleške nacionalne kulture, ki je Williams v svojih delih ni le demistificiral in pokazal njeno vlogo pri ohranjanju razrednih razmerij, ampak je hkrati želel izbrskati in oblikovati temelje za delavsko kulturo. To je storil tako s teoretskimi poudarkom, da kultura ni last elite, ampak jo poseduje vsak razred (kultura je navadna), kot tudi z analizo različnih kulturnih formacij, ki so ostale skrite, zakrite, utišane ali zavržene. Tako tudi pri analizi dežele in mesta pokaže načine izbrisa delavske in kmečke kulture ter opiše različne postopke tega izbrisa. Prvi in osnoven je preprosta odsotnost delavcev pri opisih pokrajine in narave, pa čeprav je ta evidenten produkt dela. Drug postopek so opisi kmečkih opravil kot dela narave, pri čemer kmete enačijo s pokrajino. Ta postopek je najbolj viden pri pastoralni literaturi. Zadnji postopek, ki se ga poslužijo, ko delo, običajno v času uporov, postane vidno, pa so opisi kmetov in delavcev kot nekulturnega ali neciviliziranega krdela. Ti različni postopki skrivajo delavsko kulturo, ki jo poskuša Williams ponovno odkriti in jo na posameznih mestih v delu tudi izjemno ganljivo opiše. Tako ponudi pomemben opis »divjega lova« kot oblike razrednega boja in kulture revežev, ki jo prekriva pravna forma zločina. »Sam sem slišal svojega deda govoriti o »delavski večerji« z nečim, kar se mi je takrat enako kot zdaj zdelo razumljiv ponos: zajec, ki

si ga podrl za živo mejo, in repa, ki si jo izruval ob robu steze: obrok za osem otrok. Če so ljudje zdaj pripravljeni žalovati zaradi izgube podeželskega načina življenja, naj žalujejo za »divjimi lovci«, ki so jih lovili in divje kaznovali (...) In če obstajajo ljudje, ki želijo napadati tiste, ki so uničili podeželske običaje, naj napadejo tatove, ki so iskanje hrane spremenili v tatvino« (str. 302).

Druga, verjetno še bolj subtilna tema, pa je kritika marksističnega spoprijemanja z nasprotjem med deželo in mestom. Čeravno sta Marx in Engels v več svojih delih nakazala pomen tega nasprotja ter ponudila več nastavkov za analizo (delitev dela v *Nemški ideologiji*, koncentracija v *O stanovanjskem vprašanju*, odnos metropola in periferija v *Manifestu* ali pa kratka analiza družbene geografije v *Osemnajsti brumaire Ludvika Bonaparta*), pa kasnejši avtorji teh vpogledov niso podrobneje raziskali. In to kljub zelo ostrim zapisom o nujnosti ukinitve protislovja med mestom in podeželjem za uresničitev socialistične revolucije. Williams se v delu *Dežela in mesto* dotakne vseh teh nastavkov in jih tudi na pomemben način razdela. Ena izmed glavnih težav ortodoksnega marksizma, ki ga Williams komentira, je poudarjanje pomena mestnega, industrijskega proletariata pri prehodu v socializem in s tem zanemarjanje kmečkega prebivalstva ter vloge podeželja. Te teze so se pogosto opirale na ponesrečeno frazo o »ruralnem idiotizmu«, ki je uporabljena v *Manifestu*, s čimer se ohranja buržoazna ideja o zaostalosti

in pasivnosti podeželja. Williams v nasprotju s tem pokaže na aktivnost razrednega boja na podeželju, na upornost kmečkega prebivalstva, predvsem pa vnovič obudi klic po odpravljanju protislovja med mestom in podeželjem.

A tega protislovja ne želi odpraviti s popolno urbanizacijo ali (kar je isto) s popolno proletarizacijo kmečkega prebivalstva, kot so si prehod v socializem zamišljali ortodoksni marksisti njegovega časa. V nasprotju s tem poudarja pomen kmetovanja in stika z zemljo, ki je temeljna dejavnost človeškega preživetja. Zato kliče po odpravi delitve dela, predvsem pa po odpravi nedemokratske koncentracije zmožnosti investiranja v rokah peščice, kar vodi v koncentracijo investicij v mestu na eni ter v krepitev industrijskega kmetijstva na podeželju na drugi strani. S tem se nasprotje med mestom in podeželjem zaostruje, saj se zaostrujejo mehanizmi, ki so podlaga za to delitev. A kot izpostavlja Williams, zavračanje tega nasprotja ne more biti ne popolnoma urbano in ne popolnoma ruralno, temveč utemeljeno tako v mestnem kot podeželskem boju. »Mesto ne bo rešilo dežele, kot tudi dežela ne bo rešila mesta. Dolgotrajen boj znotraj obeh bo postal splošen boj, kar je v nekem smislu pravzaprav že od nekdaj bil« (str. 483).

LITERATURA

Williams, Raymond (1997): Navadna kultura: Izbrani spisi. Ljubljana: Studia Humanitatis.